

Д. Спесівцев,кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ-СТАНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАУКОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Постановка проблеми. Лише цілісна система знань про правову природу юридичних фактів, положення якої містять під собою необхідне наукове обґрунтування, може слугувати ефективним доктринальним фундаментом для вдосконалення процесу нормотворчості, практики правореалізації і правзастосування. Важливе значення при її формуванні має усунення дискусійних моментів шляхом всебічного аналізу положень відповідної наукової теорії. Одним з них є вчення про юридичні факти-стани як різновид обставин, що наділені трансформаційними властивостями відносно правової реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правова природа юридичних фактів, їх різновидів і особливостей спричинення ними юридичних наслідків ставала предметом розгляду, зокрема, таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як М. М. Агарков, С. С. Алексєєв, В. І. Борисова, І. В. Венедіктова, Б. Віндшейд, Ю. С. Гамбаров, Д. Д. Гримм, О. Г. Данильєн, Г. Ф. Дормидонтов, М. Л. Дювернуа, І. В. Жилінкова, О. С. Іоффе, В. Б. Ісаков, О. С. Кізлова, А. В. Коструба, О. А. Красавчиков, Н. С. Кузнєцова, Р. А. Майданик, Є. О. Мічурін, О. О. Отраднова, М. Д. Пленюк, М. О. Рожкова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Халфіна, Є. О. Харитонов, М. В. Яроцька, В. Л. Яроцький та ін.

Мета статті полягає в розгляді основних наукових положень тео-

ретичної концепції юридичних фактів-станів й визначенні характеру їх узгодження з домінуючими цивілістичними поглядами на сутність юридичного факту як підстави спричинення визначених юридичних наслідків.

Основний матеріал дослідження. Звертаючись до питання положень, які формують основу відповідної наукової концепції, необхідно зазначити, що відповідний підхід не є новелою сучасної цивілістики. Спроби її обґрунтування здійснювались ще в середині ХХ ст. Зокрема, ця тематика стала предметом уваги О. С. Іоффе в роботі «Правовідношення за радянським цивільним правом» (1949 рік). Звертаючись до питання юридичних фактів, вчений звернув увагу на постійне або тривале в часі існування явищ, які безперервно або періодично породжують певні юридичні наслідки. Результатом осмислення цієї тематики стало формування вченим пропозиції виокремлювати на рівні поділу юридичних фактів на дії та події окремої групи під загальною назвою юридичних обставин такі невольові явища, що існують постійно або протягом тривалого часу, породжують певні правові наслідки й не погашаються однократним актом правової дії [1, с. 122 – 123]. У подальшому концепція юридичних станів, що наділені здатністю породжувати певні юридичні наслідки була підтримана, зокрема А. К. Стальгевичем й Ю. К. Толстим (1957 рік). Однак, незважаючи на розвиток її підтримки в цивілістичному

середовищі, відповідні наукові положення ставали й предметом критики, яка багато в чому зумовлювалась відсутністю належної обґрунтованості наукового підходу, складністю визначення місця таких обставин у загальноприйнятій класифікації юридичних фактів. Зокрема, аналізуючи відповідні теоретичні положення Р. О. Халфіна зазначала, що автори, які відносять стани до юридичних фактів, все одно в результаті приходять до висновку, що відповідний стан є видом дії або події [2, с. 288 – 289].

Досить глибоке наукове осмислення відповідної тематики здійснив В. Б. Ісаков у своїй праці «Юридичні факти в радянському праві» (1984 рік). Вчений визнавав за триваючими обставинами, зокрема, такими як громадянство, спорідненість тощо юридичну силу, однак характеризував її як посередню, зазначаючи, що юридичний факт-стан породжує наслідки лише в сукупності з іншими юридичними фактами, а тому наділений потужною складоутворюючою дією. Для пояснення юридичної сили станів спричиняти юридичні наслідки вчений розглядав їх як наслідок юридичного факту, що в подальшому відривається від своєї фактичної основи і вже як самостійний юридичний факт входить у фактичний склад різних правовідносин. У результаті наукового осмислення відповідної концепції, погоджуючись з тим, що юридичні факти-склади за своєю правовою природою не вписуються в усталений поділ юридичних фактів на дії і події, вчений пропонує ще один критерій класифікації юридичних фактів, за яким вони поділяються на факти короткострокової і факти тривалої дії [3, с. 34 – 36].

Необхідно зазначити, що серед сучасників відношення до категорії юридичних фактів-станів неоднозначне. Зокрема, наприклад, В. С. Ковальська відстоює позицію, що юридичний факт-стан у сімейному праві – це конкретна життєва обставина, яка виникає внаслідок діянь чи подій, що харак-

теризуються відносною стабільністю та тривалим періодом існування, протягом якого самостійно або у сукупності з іншими юридичними фактами постійно або періодично спричиняє сімейно-правові наслідки та не погашається в однократному акті правового застосування [4, с. 167]. У свою чергу Г. М. Чувакова з обережністю відноситься до пропонуваної В. Б. Ісаковим класифікації, зазначаючи, що питання юридичних фактів-станів залишається спірним. І хоча вчена констатує, що певні стани обумовлюють обсяг правосуб'єктності особи, тим не менше не виключає, що, перебуваючи в складі складного юридичного факту, до якого входять інші обставини чи дії, вони можуть забезпечувати динаміку правовідношення [5, с. 32]. Виключно в якості елементів фактичного складу розглядає факти-стани О. А. Явор, яка вважає, що саме по собі перебування в певному стані не виступає самостійною підставою для виникнення, зміни або припинення правовідносин, але за умови наявності іншого юридичного факту здобуває юридичного значення [6, с. 87].

З урахуванням зазначеного необхідно констатувати, що одним з проблемних аспектів наукової концепції юридичних фактів-станів є *понятійно-термінологічний*. Сам термін «юридичний факт-стан» у певній мірі містить внутрішню протиріччя, яке є передумовою осмислення недосконалої сутнісної складової відповідного теоретичного положення. Не вдаючись до глибоких наукових поглядів на правову природу юридичного факту, слід звернутись до усталеного його розуміння, в рамках якого юридичний факт розглядається як певна життєва обставина, що враховується законодавством, з настанням якої виникають, змінюються або припиняються цивільні правовідносини [7, с. 107]. Тобто юридичним фактом є певна обставина правової реальності, що передбачена нормою права або актом саморегулювання, з настанням якої пов'язується визначені юридичні наслідки.

спричиненого інвалідністю [4, с. 165]. Однак для того, щоб визначити роль стану непрацездатності у відповідній причинно-наслідковій моделі, необхідно чітко згрупувати відповідні обставини. Нормативною основою для аналізованої ситуації виступає ст. 75 Сімейного кодексу України (далі – СК України), ч. 2 якої, зокрема встановлюється, що право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надати матеріальну допомогу [9]. З наведеної норми чітко вбачається наслідок, яким є виникнення права на утримання, а також певні юридично важливі обставини, наявність яких є необхідною умовою його виникнення. Однак для того, щоб визначити, що серед зазначеного є юридичним фактом, який визначально спричиняє цей наслідок, необхідно дати відповідь на питання, з якого моменту виникає право на утримання? У цьому сенсі, вважаємо, що наведена норма дає чітко зрозуміти, що таким моментом є момент втрати працездатності. Потреба в матеріальній допомозі того з подружжя, який втратив працездатність, а також наявність можливості її надання в іншого є умовами виникнення такого права. Звідси слідує те, що саме факт втрати працездатності слугує обставиною, яка спричиняє наслідок у вигляді виникнення відповідного суб'єктивного цивільного права.

Дійсно, аналізована причинно-наслідкова модель у певній мірі є нетривіальною, оскільки в такому разі неважливими є причини втрати працездатності. Це можуть бути як незаконні дії третіх осіб, так і певні події. При цьому у такому разі непрацездатність є їх наслідком, однак сам факт втрати працездатності, може мати місце пізніше за наведені обставини, і саме він має значення для аналізованої моделі. По суті це один з прикладів того, коли наслідок певного юридичного факту стає юридичним фактом для наступних наслідків в ланцюгу

причинно-наслідкових зв'язків. У контексті аналізованої ситуації не можна випускати з уваги й те, що особа могла вступити у шлюб, будучи непрацездатною, про що інший з наречених знав. Очевидно, що в такому разі з урахуванням змісту ст. 75 СК України право на утримання (за наявності інших необхідних обставин) виникає з моменту укладення шлюбу.

Наведене демонструє зв'язок юридичного стану непрацездатності з існуванням суб'єктивного права на утримання, однак лише як умови, що має місце після настання відповідного юридичного факту, а не власне як такого юридичного факту.

Також прихильники концепції юридичних фактів-станів відносять до них, зокрема громадянство, воєнний стан, надзвичайний стан, перебування на службі в органах державної влади тощо [10, с. 140], однак при більш комплексному розгляді відповідних причинно-наслідкових зв'язків ці обставини, як правило, являтимуть собою або умови настання юридичних фактів або наслідки останніх.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи викладене вище, слід визнати, що у світлі сучасного стану наукової розробленості концепція юридичних фактів-станів залишається досить дискусійною. При цьому підґрунтям для дискусії навколо неї слугує недосконалість відповідних теоретичних положень. Водночас щонайменше два фактори обумовлюють її підтримку в науковому середовищі. В якості першого виступає ракурс розгляду, який може обмежувати погляд на систему причинно-наслідкових зв'язків і, як результат, приводити до невірного визначення юридичного факту, умов його настання і його наслідків в контексті причинно-наслідкових моделей. В якості другого фактору виступає наявність зв'язку між певними юридичними станами й наслідками юридичного факту.

У сучасній юридичній літературі небезпідставно висловлюється думка

стосовно існування правоперешкоджаючих юридичних фактів, до яких можна віднести факт встановлення заборони відчуження майна, що створює тимчасові перешкоди власнику здійснювати правоможність розпорядження ним. В якості антиподу цього різновиду юридичних фактів можна розглядати правозабезпечувальні юридичні факти. Однак їх все одно не слід підмінити юридичними станами як умовами існування наслідків юридичних фактів. В якості прикладу правозабезпечувального юридичного факту можна розглядати визнання судом правочину дійсним. Такий юридичний факт зберігає існування прав, що виникли на підставі правочину, зокрема з дефектами форми (ч. 2 ст. 218 ЦК України). Однак різниця між характером цієї обставини й юридичним станом дійсності правочину є очевидною в контексті проведеного вище аналізу.

Стаття присвячена розгляду основних теоретичних положень і проблемних аспектів наукової концепції юридичних фактів-станів як різновиду обставин, що відповідно до норм цивільного права або актів саморегулювання цивільних відносин, спричиняють виникнення, перехід та/або припинення цивільних прав або виникнення, зміну та/або припинення цивільних правовідносин.

Автор визначає, що наукова концепція юридичних фактів-станів не є новелою сучасної доктрини цивільного права. Такі вчені як О. Іоффе, А. Стальгевич, Ю. Толстой, Р. Халфіна, В. Ісаков та інші звертали на неї увагу в середині ХХ ст.

Окремі вчені відзначають існування окремих обставин, що здатні спричинити юридичні наслідки постійно, триваючий час або періодично. У зв'язку з чим вони і були названі «юридичні факти-стани». Однак відповідні теоретичні положення стали предметом дискусії. Зокрема, Р. Халфіна вказувала на

те, що з рештою всі вчені доходять висновку, що юридичні факти-склади є діями або подіями.

Автор визначає два основні проблеми аспекти аналізованої наукової теорії, що впливають на життєздатність її наукових положень. Першим є понятійно-термінологічний. Відповідно до загальноприйнятого розуміння «стан» є характеристикою певного явища у зв'язку з чим відноситься до статички. В той же час юридичні факти забезпечують динаміку правової реальності. Другим аспектом є процесний (функціональний). Він демонструє складності в поясненні процесу постійного, триваючого або періодичного спричинення юридичним фактом наслідків, а також долю тих наслідків, що вже бути спричинені раніше.

В результаті проведеного аналізу автор, базуючись на догматичних положеннях доктрини цивільного права, резюмує, що явище, яке називається «юридичний факт-стан» насправді являє собою умови юридичного факту або його наслідки. Хибна оцінка відповідних обставин як юридичних фактів є результатом застосування дослідниками неналежного наукового інструментарію.

Ключові слова: юридичний факт, юридичний факт-стан, юридичний склад, юридичні наслідки

Spiesivtsev D. JURIDICAL FACTS-STATES IN CIVIL LAW OF UKRAINE: PROBLEM ASPECTS OF SCIENTIFIC CONCEPT

The article is devoted to consideration main theoretical provisions and debatable aspects of scientific concept of juridical facts-states as circumstances that according to legal norms or acts of civil relationships self-regulation causes establishment, transfer and/or termination of civil rights or establishment, modification and/or termination of civil relationships.

The author determines that scientific concept of juridical facts-states in

not a novelty of modern civil law doctrine. Such scientists as O. Ioffe, A. Stalgeovich, Y. Tolstoi, R. Khalfina, V. Isakov and others paid attention to it in the middle of 20th century.

Some lawyers note that several circumstances are able to cause legal consequences permanently, continuously or periodically. Because of this they were nominated “juridical facts-states”. But appropriate theoretical provisions became the subject of discussion. For example R. Khalfina noted that in the end all scientists had made conclusion that juridical facts-states were kinds of actions or events.

The author determines two main debatable aspects of scientific concept of juridical facts-states that influence it viability. The first is conceptually-terminological. According to widespread understanding state is characteristic of phenomena and thus relates to static. Meanwhile juridical facts provides dynamic of juridical reality. The second is process (functional) aspect. It demonstrates difficulties in explaining how juridical fact can cause consequences permanently, continuously or periodically and what happens with consequences that have been caused before?

As a result, basing on dogmas of civil law doctrine and legislative provisions of Ukraine the author assumes that phenomena called “juridical facts-states” actually are conditions of juridical facts or its consequences. As a rule faulty determination of appropriate circumstances as juridical facts is a

result of application wrong scientific approach by researchers.

Key words: juridical fact, juridical fact-state, juridical composition, legal consequences

Література

1. Иоффе О. С. Правоотношение по советскому гражданскому праву. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та. 1949. 144 с.
2. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. Москва: Юрид. лит., 1974. 351 с.
3. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. Москва: Юрид. лит., 1984. 144 с.
4. Ковальська В. С. Юридичні факти-стани у сімейному праві: питання правової природи. Університетські наук. записки. 2012. № 4 (44). С. 162–168.
5. Чувакова А. М. Юридические факты, фактические составы и их дефекты: монография. Одеса: Фенікс, 2009. 112 с.
6. Явор О. А. Види юридичних фактів: аналіз сімейного законодавства України. Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 6-2, т. 2. С. 85–88.
7. Цивільне право: підруч. у 2 т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Бегова Т. І. [та ін.]; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т.1. 656 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. з дод. і допов. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
9. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 21. Ст.135 (із змінами).
10. Волкова І. Юридичні факти-стани у динаміці конституційних правовідносин. Підприємництво, госп-во і право. 2018. № 11. С. 140–145.

